

Evoluția reglementării viciilor de consimțământ

1) Viciile de consimțământ în dreptul roman

- a) Ce caracteriza cauzele de inexistență a consimțământului?
- b) Ce caracteriza cauzele de viciere a consimțământului?

2) Evoluția reglementării pe teritoriul românesc

- a) Viciile de consimțământ în vechile legiuri
 - *Codul lui Andronache Donici
 - *Codul Calimach
 - *Legiuirea Caragea
- b) Viciile de consimțământ în vechiul Cod civil (Codul civil 1864)
- c) Viciile de consimțământ în noul Cod civil

3) Concluzii

*Buturugă Gabriela – Maria
Anul II, seria a II-a, grupa 208*

Evoluția reglementării viciilor de consimțământ

Viciile de consimțământ în dreptul roman

Și în vechiul drept roman, ca și astăzi, pentru existența unui contract era necesar consimțământul părților contractante. Termenul de consimțământ, *consensu*, își are originea în latinescul *cum sentire* și presupunea o părere comună a părților, adică o manifestare de voință a unei părți în sensul dorit de cealaltă parte¹. Cu alte cuvinte, un acord de voință.

Cu toate acestea, în epoca Împaratului Justinian dreptul roman a cunoscut și reglementat pentru prima dată anumite cauze care conduceau fie la distrugerea consimțământului, fie la vicierea acestuia. Astfel, cauzele care atrăgeau **inexistență** sau lipsa totală a consimțământului erau neseriozitatea, eroarea și violența fizică, în timp ce cauze care **afectau** consimțământul erau considerate numai *metus* (teama sau violența psihică) și *dolus* (dolul). Elementul principal de diferențiere între cele două tipuri de cauze consta în posibilitatea efectivă a victimei de a uza de mijloace juridice prin care sa obțină, indirect, anularea contractului.

Deși romanii tratau teama și dolul la materia delictelor private noi², iar nu la materia viciilor de consimțământ, efectele, ratiunea și evoluția reglementării lor până în prezent ne determină sa le analizăm din perspectiva viciilor de consimțământ³.

Ce caracteriza cauzele de inexistență a consimțământului?

Observăm că neseriozitatea era apreciată ca o cauză de lipsă totală a consimțământului, întrucât manifestarea de voință făcută în glumă, respectiv un consimțământ *jocândi causa* exclude, *ab initio*, intenția părții de a se obliga. Opinia se păstrează și în concepția legiuitorului actual.

Eroarea constituia, de asemenea, o cauză de nulitate, însă ne vom opri numai asupra erorii care purta asupra unor aspecte de interes pentru părți, adică la eroarea al carei caracter îl denumim, astăzi, “esențial”.

Astfel, deosebim patru categorii ale erorii: *error în negotio*, *error în persona*, *error în corpore* și *error în substantia*.

¹E. Molcuț, *Drept privat roman*, Universul Juridic, Bucuresti, 2011, p.184

²Analele Universității “Constantin Brâncuși” din Târgu Jiu, Seria Științe Juridice, Nr. 1/2011. Cele patru delictे private noi sunt: metus, dolus, rapina și fraus creditorum, iar delictetele vechi sunt: furtul, în iuria și damnum în iuria datum

³E. Molcut, op.cit, p.186

Error în negotio marca eroarea care purta asupra naturii actului juridic încheiat de părți. Aceasta se concretiza prin convingerea unei părți că încheie un anumit act juridic, convingerea celeilalte părți fiind că este parte la un cu totul alt act juridic. Exemplul clasic și des intalnit era reprezentat de confuzia vânzare-donație ce rezulta în manifestarea de voință a unei părți în sensul de a vinde un bun și în manifestarea de voință a celeilalte părți în sensul de a accepta bunul (pe care îl considera) donat. Un alt exemplu îl constituia confuzia vânzare – vânzare cu sarcină.

Error în personam avea loc în situația în care eroarea purta asupra identității persoanei. Partea contractează cu Tertius, deși credea că îl va avea drept cocontractant pe Secundus.

Error în corpore purta asupra identității lucrului, ceea ce înseamnă că Primus negocia asupra unui anumit bun, Secundus crezând că bunul vizat era un altul. În fine, *error în substantiam* (recunoscută abia în secolul al III-lea d.Hr. de către Paul și Ulpian) apărea frecvent în ipoteza în care părțile conveneau asupra unui bun despre care Secundus credea că este din aur, acesta fiind realizat, în realitate, din bronz.

Este important de menționat că *error în substantiam* era admisă de către romani și ca o eroare asupra calității în situația în care, de exemplu, cumpărătorul constata că a primit vin acru în loc de vin bun⁴.

Violența fizică avea și ea ca rezultat inexistența consimțământului. Persoana care contracta sub imperiul violenței nu își manifesta în niciun fel voință de a contracta, singurul element care făcea ca ea să devină parte fiind o constrângere de ordin fizic de la care nu se putea sustrage.

Ce caracteriza cauzele de viciere a consimțământului?

De cealaltă parte, observăm cauzele care atrăgeau numai vicierea consimțământului, anume *metus* și *dolus*. Așa cum am precizat anterior, în cazul acestora se aprecia că existența unor mijloace indirecte care să permită anularea ulterioară a contractului atrăgea calificarea voinței astfel exprimate drept una viciată, iar nu drept una inexistentă. Principiul urmărit era acela că o voință constrânsă este, totuși, o voință (*coacta voluntas, tamen voluntas*).

Inițial, aceste două cauze de viciere nu erau sancționate de dreptul civil, formalismul excesiv făcând, cel puțin în cazul lui *metus*, cvasi-imposibilă exercitarea ei. Decăderea formalismului odată cu sfârșitul republicii a permis folosirea frecventă a violenței psihice și a manoperelor dolosive cu scopul de a determina cealaltă parte să consimtă în condiții pe care, altfel, nu le-ar fi acceptat.

⁴A. Hurbean, *Viciile de consimțământ*, Hamangiu, București, 2010, p.67

Necesitatea protejării părților contractante a atras intervenția pretorului și nașterea unor mijloace procedurale arbitrării (*iudicia arbitraria*) numite *actio metus* și *exceptio metus*, respectiv *actio de dolo* și *exceptio doli*. Cu ajutorul acestora, victima putea obține pe cale indirectă anularea contractului.

În ceea ce privește leziunea, trebuie precizat că ea nu a fost cunoscută în epoca clasică, perioadă în care nu existau ingradiri ale libertății de a contracta⁵. În perioada lui Diocletian – și numai pentru imobile – s-au fixat limite minime ale prețurilor, iar în perioada lui Justinian s-a conturat noțiunea de *laesio enormis*, noțiune conform căreia vânzătorul putea să ceară anularea vânzării dacă prețul primit nu reprezenta cel puțin jumătate din valoarea reală.

Observăm că, spre deosebire de reglementarea actuală, leziunea vine să îl protejeze pe vânzătorul care a fost determinat să instrăineze sub preț, iar nu și pe cumpărătorul care a achiziționat peste preț.

Am acordat o atenție sporită prezentării formelor incipiente de prevenire, protejare și sancționare a alterării consimțământului, întrucât toate reglementările ulterioare, de la sfârșitul republicii romane și până în prezent, nu reprezintă decât dezvoltări, detalieri ori fragmentări ale acestora.

Evoluția reglementării pe teritoriul românesc

Viciile de consimțământ în vechile legiuri

Vechile legiuri românești nu menționează expres viciile de consimțământ și nu le denumesc că atare, însă existența reglementării lor este incontestabilă. Vorbim despre un început timid de reglementare în aceasta materie, însă evoluția a fost una constantă și consistentă, dovadă fiind chiar noul Cod civil.

Astfel, **Codul lui Andronache Donici**⁶ precizează următorul aspect⁷: “*ceea ce se dă prin greșeală și prin amăgire și prin neștiință, se cere înapoi*”. În mod cert, greșeala și neștiința despre care se face vorbire în această teză fac trimitere la ceea ce noi numim eroare⁸.

În ceea ce privește dolul, Codul specifică faptul că “*tocmelele facându-se prin rea-credință, adică prin vicleșug [...] nu au tărie*” și continua adăugând că atunci “*când se va dovedi că invoeala s-ar fi facut de frică sau prin reu vicleșug (precum am zice cu scrisori, mărturii și zapise viclene, sau prin greșeala socoatelor) poate să se miște jalobă*”.

⁵A. Hurbean, op. cit., p.230

⁶Numit și “Manualul juridic”, aplicat în Moldova între 1814 și 1817

⁷Articolul 6 al capitolului al XVIII-lea

⁸A. Hurbean, op. cit., p. 67

Și violența este reglementată de acest cod având în vedere că *“tocmelele facându-se prin [...] sila și frică nu au tarie, căci nimic nu este mai mult împotriva fireștei dreptăți și buneii credinți decât frica și sila. Frica va să dică pornirea asupra care înspăimântează pre om”*.

Leziunea este și ea reglementată, menționi despre aceasta evidențindu-se în prevederile articolului 16, din capitolul IX al Codului.

Codul Caragea⁹, în art. 44, face trimitere la eroarea asupra obiectului contractului, *error în corpore*, menționând că *“se strică vândarea și cumpărătura când vândătorul și cumpărătorul se vor ului, unul gândind că vinde alta, ear celălalt că cumpără alta”*.

Despre dol, Codul spune că *“tocmelele cele viclene și silite n-au tarie”*, efectul fiind că *“se strică tocmelele când de silă sau cu vicleșug se vor tocmi”*.

Codul Caragea pune sub semnul egalității dolul și violența, astfel încât articolele invocate anterior au aplicabilitate și asupra acestui din urmă viciu.

În materie de leziune, art. 44 enunțat anterior își găsește din nou aplicabilitate, “uluiala” de care face vorbire extinzându-se și asupra acestui din urmă caz de viciere a consimțământului.

Codul Calimach¹⁰ se referă la eroarea asupra substanței și definește - în art. 1163 - noțiunea de substanță precizând că aceasta este *“lucrul principal sau însușirea înființată a lui la care mai vârtos era ținut și cunoscut scopul părții contractante”*. Pe de alta parte, în Codul Calimach observăm identitate între dol și eroare asupra persoanei. În aceste condiții, tocmeala se anula atunci când, deși persoana cu care s-a contractat marca un motiv determinant pentru realizarea învoielii, o parte ar fi înșelat-o pe cealaltă cu *“arătari neadevărate”*.

Dolul este reglementat prin prevederea: *“Toată tocmeala cere neapărat învoierea de bună voe, slobodă de frică și silă, cu deadinsul lamurită (fără înșelăciune și vicleșug)”*. De asemenea, articolul 1161 face vorbire despre viciul dolului utilizând formularea *“acela care, spre amăgirea altuia, întrebuințează ziceri intunecate sau se face că săvârșește ceva”*. Mai mult, dolul trebuie să aibă caracter determinant, art. 1165 precizând că: *“amăgirea trebuie să fie astfel încât fără dânsa nu și-ar fi facut de nici cum tocmeala sau ar fi urmat alt chip”*.

Asemenea Codului Caragea, Codul Calimach marchează identitatea dintre dol și violență, aspect care reiese din alăturarea constantă a termenilor “sila”, “frică” și “vicleșug”. Mai mult, codul reglementează posibilitatea ca aceste doua vicii să provină de la un terț.

⁹Numit și “Legiuirea Caragea”, aplicat în Tara Romanească între 1817 și 1864

¹⁰Aplicat în Moldova între 1817 și 1864

¹¹ A. Hurbean, op. cit., p. 231

Leziunea este prezentată prin reglementarea în articolele 1251 și următoarele, art. 1422 și art. 1957. În plus, în articolul 1096 se face o trimitere la un caz de leziune în materie de moștenire, vorbindu-se despre “*împărțeala [...] foarte păgubitoare pentru unul dintre comoștenitori*”¹¹.

Viciile de consimțământ în vechiul Cod civil (Codul civil 1864)

Întrucât doctrina este amplă, iar reglementările susceptibile de diverse interpretări, fie ele restrictive sau extensive, ne vom limita la a prezenta elementele de noutate care fac diferența între vechea și actuala reglementare, alături de aspectele cele mai controversate.

Sedes materiae: articolele 953-961

În ceea ce privește viciul **erorii**, vechiul Cod civil reglementează numai *error in personam* și *error in substantiam* determinând necesitatea caracterului esențial al acestora pentru că ele sa “producă nulitate”.

Cu toate acestea, doctrina corespunzătoare reglementării anterioare¹² deosebea eroarea obstacol (*error in negotio* și *error in corpore*), eroarea gravă (*error in personam* și *error in substantiam*) și eroarea indiferentă (neesențială). Distincția era relevantă¹³ sub aspectul sancțiunii care intervenea, respectiv nulitatea relativă sau nulitatea absolută, și a determinat o vastă analiză asupra modului în care consimțământul este afectat – simpla viciere sau lipsa totală a acestuia.

În plus, cum “*convenția făcută prin eroare [...] nu este nulă de drept, ci dă loc numai acțiunii în anulare*”, se observă că legiuitorul a decis să lase la latitudinea victimei erorii posibilitatea de a se prevala de aceasta și de a antrena răspunderea celeilalte părți.

Proiectul Codului civil redactat sub imperiul doctrinei socialiste adăuga condiția ca, în cazul unui contract cu titlu oneros, acesta să poata fi anulat numai în măsura în care cealaltă parte știa sau trebuia să știe faptul asupra căruia a purtat eroarea era hotărâtor¹⁴. Propunerea a fost reținută și se bucură de reglementare în cadrul actualului Cod civil.

De precizat este că eroarea-lezionară¹⁵, adică eroarea care planează asupra valorii economice a prestației, nu constituie o veritabilă eroare, urmând a i se aplica regulile în materie de leziune, iar nu cele în materie de eroare.

¹²G. Boroi, C.A. Angheliescu, *Curs de drept civil. Partea generala, editia a 2-a, revizuita și adaugita*, Hamangiu, Bucuresti, 2012, p. 142

¹³A. Pop, Gh. Beleiu, *Curs de drept civil. Partea generala*, Centrul de multiplicare al Universitatii din Bucuresti, 1973, p. 271

¹⁴A. Pop, Gh. Beleiu, op.cit.. p. 269

¹⁵A. Pop, Gh. Beleiu, op.cit., p. 273

În privința **dolului**, Codul preciza că acesta operează în situația în care, fără mașinațiunile întreprinse de autorul dolului, cealaltă parte nu ar fi contractat. Art. 960 adăuga că dolul nu se presupune¹⁶, aspect care confirmă regula potrivit căreia sarcina probei revine reclamantului, respectiv presupusei victime a dolului. Doctrina corespunzătoare acestei reglementări¹⁷ reținea și o serie de clasificări ale dolului printre care menționăm distincțiile dol principal/dol incident, dolus malus/dolus bonus.

Condițiile care trebuiau îndeplinite cumulativ pentru ca dolul să fie considerat a afecta consimțământul erau reprezentate atât de faptul că acesta trebuia să fie determinant, cât și de faptul că el trebuia să provină de la cealaltă parte¹⁸.

Violența beneficia, în cadrul vechiului Cod, de o reglementare ceva mai amanunțită decât în cazul celorlalte vicii ale consimțământului. Astfel, spre deosebire de dol, aici nu mai înlanim condiția ca violența să provină de la cocontractant. Nu numai că violența poate proveni de la o persoană străină de contract, dar, mai mult, ea se poate răsfrânge și asupra unor terțe persoane care interesează victima violenței, respectiv soțul, soția, descendenții și ascendenții. Literatura de specialitate considera că enumerarea nu trebuie să fie una limitativă, ci să permită includerea în această categorie a oricărei persoane față de care victima este legată de o temeinică afectare¹⁹. Proiectul Codului civil vorbea chiar despre includerea acestei propuneri în reglementare prin intermediul formulei “o alta persoana apropiată”.

Se cuvine a preciza că doctrina a făcut distincție între violența legitimă (amenințarea cu exercitarea unui drept), violență care nu conduce la anulabilitate, și cea nelegitimă (făcută fără drept) – care, evident, atrage anularea actului încheiat sub imperiul ei.

De asemenea, Codul civil reține faptul că *simpla temere reverențiară* nu poate conduce la anularea convenției, de unde rezultă, *per a contrario*, că temerea trebuie să fie determinantă, însemnată și prezentă.

Leziunea nu a fost acceptată de Codul civil de la 1864 drept cauză de viciere a consimțământului în cazul majorilor decât în mod excepțional²⁰. Art. 1165 avea următorul conținut: “*majorul nu poate, pentru leziune, să exercite acțiunea în resciziune*”. S-a apreciat²¹ că modalitatea de reglementare se justifică prin aceea că actul nu urmează să fie declarat nul pentru leziune, ci pentru că se întemeiază pe o cauză imorală, sancțiunea fiind, deci, nulitatea absolută.

¹⁶ Este, însă, important de precizat că proiectul Codului civil al R.S.R. includea în reglementarea dolului și forma omisivă a acestuia, prevedere reținută de legiuitorul actual.

¹⁷ A. Pop, Gh. Beleiu, op.cit., p. 275

¹⁸ Ca și în cazul erorii, proiectul de Cod civil reținea posibilitatea ca dolul să provină și de la un terț, argumentându-se în doctrina că, indiferent de proveniența acestuia, voința părții era viciată. Actualul Cod civil cuprinde o astfel de reglementare.

¹⁹ A. Pop, Gh. Beleiu, op.cit., p. 280

²⁰ A. Hurbean, op.cit., p.231

²¹ I. Rucareanu, Tratat de drept civil. Teoria generală, vol I, Ed Academiei, București, p.289

Doctrina, însă, a alăturat viciilor de consimțământ și acest al patrulea element, definindu-l (disproporția vădită de valoare între cele două prestații, existență chiar la momentul încheierii contractului²²), înaintând propuneri de *lege ferenda* și obținând un rezultat mai mult decât mulțumitor odată cu intrarea în vigoare a noului Cod civil.

Viciile de consimțământ în noul Cod civil

Noul Cod civil aduce o reglementare foarte detaliată a conceptului de “eroare”, “oficializând” noțiuni ca: eroare de fapt, eroare de drept, eroare nescuzabilă, eroare asumată, eroare de calcul sau eroare de comunicare.

Mai mult, Codul prezintă o reglementare elaborată a posibilității de adaptare a contractului în situația în care cealaltă parte dorește să execute contractul așa cum fusese el înțeles de către partea îndreptățită să invoce anulabilitatea.

În privința **dolului**, actuala reglementare prezintă ca element de noutate²³ reținerea ca viciu de consimțământ și a dolului care provine de la un terț, chiar dacă nu ne-am afla în prezența unui act unilateral. Condițiile în care dolul operează sunt, în această situație, mai restrictive, astfel că victima dolului poate cere anularea numai dacă cealaltă parte a cunoscut sau trebuia să cunoască dolul – la încheierea contractului.

O diferență semnificativă față de vechea reglementare este dată de eliminarea uneia dintre condițiile existenței dolului, și anume condiția ca eroarea în care s-a aflat victima să fie una esențială. S-a considerat că simpla intenție de a induce cocontractantul în eroare prin folosirea de manopere dolosive justifică anulabilitatea contractului, indiferent dacă elementul asupra căruia s-a dorit realizarea de mașinațiuni a fost sau nu determinant pentru victima.

O parte a doctrinei²⁴ propune aplicarea prin analogie a dispozițiilor referitoare la adaptarea contractului în caz de eroare, astfel încât aceasta să fie posibilă și în ipoteza dolului. Nu achiesăm la această opinie decât în situația în care victima ar fi de acord cu aceasta. În caz contrar, nu există niciun motiv pentru care victima să continue să fie ținută de un contract la care a devenit parte printr-o voință viciată.

În ceea ce privește **violența**, observăm că noul Cod civil a preluat propunerile de *lege ferenda* făcute în vederea lărgirii spectrului celor care pot invoca acest viciu, astfel că textul vorbește despre “*persoane apropiate*” și nu procedează la o enumerare limitativă, ci la una exemplificativă.

²² A. Pop, Gh. Beleiu, op.cit., p. 284

²³ A. Hurbean, op.cit., p.231

²¹I. Rucareanu, *Tratat de drept civil. Teoria generala*, vol I, Ed Academiei, București, p.141

²⁴ G. Boroi, C.A. Angheliescu, op.cit., p. 154

În mod similar, această reglementare lărgeste și sfera caracteristicilor răului insuflat persoanei vorbind despre faptul că *“partea amenințată putea să creadă, după împrejurări, că, în lipsa consimțământului său, viața, persoana, onoarea sau bunurile sale ar fi expuse unui pericol grav și iminent”*.

Un alt element de noutate este reglementarea violenței care rezultă din amenințarea cu exercitiul unui drept, dar numai dacă este făcută cu scopul de a obține avantaje injuste.

În fine, conceptul de **leziune** beneficiază și el de o detaliere semnificativă a regimului juridic. Lacunele vechii reglementări au fost acoperite, astfel că noțiunea a fost definită și reglementată expres. Putem vorbi despre leziune atât în cazul minorului, cât și în cazul majorului, condițiile invocării ei fiind clar enumerate. Se precizează cazurile de inadmisibilitate a leziunii (contractele aleatorii, tranzacția, precum și alte contracte prevăzute de lege) și modalitățile de sancționare a acestora. În acest mod, victima poate cere, la alegerea sa, *“anularea contractului sau reducerea obligațiilor sale cu valoarea daunelor-interese la care ar fi îndreptățită”*.

În ceea ce privește termenul de prescripție, este foarte important de precizat că *“anulabilitatea contractului nu poate fi opusă pe cale de excepție atunci când dreptul la acțiune este prescris”*, acesta fiind unul dintre puținele cazuri când apărarea unui drept pe cale de excepție este supusă prescripției extinctive.

Concluzii

Putem afirma că libertatea voinței sau libertatea de a contracta, cea pe care legiuitorul Codului civil încearcă atât de mult să o protejeze, se auto-limitează prin însăși existența liberului arbitru al părții/autorului viitorului act juridic. Părțile sunt singurele care au libertatea și posibilitatea efectivă de a decide să devină sau nu parte a unui raport juridic. Prin manifestarea de voință în sensul acceptării călătății de parte în contract sau în sensul de a deveni autor al unui act juridic unilateral, persoana procedează la propria sa limitare.

Singura problema intervine atunci când decizia limitării libertății de voință nu are ca origine liberul arbitru, norma imperativă, respectarea ordinii publice ori a bunelor moravuri. Când limitarea este urmare a unei constrangeri exercitate de către cocontractant sau chiar de către un terț, principiul consensualismului și cel al libertății de a dispune sunt deturnate de la finalitatea lor.

Se impune, deci, protejarea celui care a devenit victimă într-un astfel de raport prin instituirea de remedii juridice care să îi permită efectiv revenirea la situația anterioară. Aceste remedii cu origini romane continuă să își demonstreze eficacitatea și astăzi și dau naștere permanent, la nivel conceptual, unor vii controverse. Literatura juridică română este extrem de bogată în ceea ce privește reglementarea viciilor de consimțământ, și-a însușit o evoluție constantă și continuă să stimuleze modificarea și îmbunătățirea reglementărilor în materie.

Bibliografie

A. Hurbean, *Viciile de consimțământ*, Hamagiu, București, 2010

A. Pop, Gh. Beleiu, *Curs de drept civil. Partea generala*, Centrul de multiplicare al Universității din București, 1973

E. Molcuț, *Drept privat roman*, Universul Juridic, Bucuresti, 2011

G. Boroi, C.A. Anghelescu, *Curs de drept civil. Partea generală*, ediția a 2-a, revizuită și adăugită, Hamangiu, București, 2012

I. Rucăreanu, *Tratat de drept civil. Teoria generală*, vol I, Ed Academiei, București

Analele Universității "Constantin Brâncuși" din Târgu Jiu, Seria Științe Juridice, Nr. 1/2011